

## HÜBER GABRIELLA MARGIT

### „A szivárvány színei”- Az Erdélyi Muzéum pedagógiai üzenete

*A nézetek közvetítésének egyik legcélravezetőbb módja a sajtó használatában rejlik, ezért választottam kutatásom témájaként az 1814-ben Erdélyi Muzéum címmel megjelent folyóiratot. Az Erdélyi Muzéum nem kifejezetten neveléstudománnyal foglalkozik, de találhatók benne nevelési relevanciával rendelkező művek. Célom az, hogy elemezzem ezeket a műveket, és bemutassam azokat a pedagógiai üzeneteket, melyeket koruknak szántak. Véleményem szerint egy folyóirat vizsgálatának a segítségével betekintést nyerhetünk a sokszínű nézetek birodalmába, melyek különböző személyek tollaiból születtek. Ezen okok miatt viseli dolgozatom „A szivárvány színei” címet. A tanulmányok elemzésével kívánom alátámasztani, hogy a folyóirat pedagógiai gondolkodói igyekeztek saját gondolataikkal a hazai nevelésügy helyzetét előmozdítani, és nem csupán interpretálták a külföldi tudósok nézeteit.*

#### Bevezetés

Minden kornak megvannak a maga sajátos nézetei. Tekintsünk akár a politika, a gazdaság, az irodalom vagy jelen esetben a pedagógiai területére. A nevelésről alkotott nézetek közvetítésének meghatározó szerepe van abban, hogy a neveléstudományon belül milyen irányzatok terjednek el. Az ember természetéből adódóan sokféle, így lehetetlen, hogy a vélemények mindig megegyezzenek. A nézetek ütközése viszi előre a fejlődést. Abban az esetben, ha mindenki mindenben egyetértene, akkor örökké ókonzervatív maradna a neveléstudomány. A nézetek közvetítésének egyik legcélravezetőbb módja a sajtó használatában rejlik, ezért választottam kutatásom témájaként az 1814-ben *Erdélyi Muzéum* címmel megjelent folyóiratot. Az *Erdélyi Muzéum* nem kifejezetten neveléstudománnyal foglalkozik, de találhatók benne nevelési relevanciával rendelkező művek. Célom az, hogy elemezzem ezeket a műveket, és bemutassam azokat a pedagógiai üzeneteket, melyeket koruknak szántak. Véleményem szerint egy folyóirat vizsgálatának a segítségével betekintést nyerhetünk a sokszínű nézetek birodalmába, melyek különböző személyek tollaiból születtek. Ezen okok miatt viseli dolgozatom „A szivárvány színei” címet. A téma elemzését azért tartom fontosnak, mert szeretném bebizonyítani, hogy nem helytállóak azok a kritikák, melyekkel az 1870-es évek előtti magyar elméleti pedagógiai irodalmat bírálták. Több kutató is azon az állásponton volt, miszerint hazánk nem rendelkezett a neveléstudomány területén eredeti magyar művekkel. Általánosságban elmondható, hogy az utánpótlás és a kompiláció vádjával illeték a megjelent hazai írásokat. Tény, hogy a korszak pedagógiai gondolkodói építettek külföldi eszmékre – ahogyan ez bármely más korszakban is előfordult –, azonban ez nem von le az értekezések értékéből (Fehér, 1999). Úgy vélem, hogy az *Erdélyi Muzéum*

neveléstudománnyal foglalkozó tanulmányai elkezdtek egy olyan alapnak a megteremtését, melyre a század további teoretikusai építhettek. A tanulmányok elemzésével kívánom alátámasztani, hogy a folyóirat pedagógiai gondolkodói igyekeztek saját gondolataikkal a hazai nevelésügy helyzetét előmozdítani, és nem csupán interpretálták a külföldi tudósok nézeteit.

Munkám során elsődleges forrásként az *Erdélyi Múzeumot* használtam, ezen kívül másodlagos forrásokkal is dolgoztam. A cikkek jobb megértéséhez forráskritikát és történeti forráselemzést alkalmaztam.

### **Az Erdélyi Múzeum létrejöttének körülményei**

A 19. század elején, 1814-ben újtára indult *Erdélyi Múzeum* története egészen 1803-ig vezethető vissza, mikor több erdélyi főúr összefogott annak érdekében, hogy egy magyar nyelvű lapot adjanak ki. *Diarium Hungaricum* cím alatt szeretett volna gróf Teleki Ferencz és Pál, gróf Bethlen Imre, báró Bánffy Dénes és József, báró Jósika János és Cserey Miklós postadíjmentesen egy hírlapot megjelentetni, azonban tervük anyagi okok miatt nem kerülhetett megvalósításra, mivel akkoriban minden újságnak, diariumnak és időszakos iratnak postadíjat kellett fizetni. Néhány év múlva kísérlet indult egy magyar-német nyelvű lap megindítására, de az erdélyi magyarságnak nem volt szüksége ilyen kettős nyelvű lapra. Ekkoriban a Napóleoni hadjárat lekötötte az emberek figyelmét, nem sokan szenteltek időt az olvasásra, de aki mégis szeretett volna, annak lehetősége nyílt a Kurir és Hazai Tudósítások című magyar lapokból tájékozódni.

A változást Döbrentei Gábor Kolozsvárra való letelepedése hozta, aki mindent megtett annak érdekében, hogy egy ismeretterjesztő lapot elindítson. A pénz hiánya azonban nehezítette helyzetét. 1810 júliusában Nagy-Ajtai Cserey Farkashoz fordult, akinek egy kész tervezetet adott. Cserey kinyomtatta saját költségén, és továbbította a főurakhoz, akik közül többen is hozzájárultak a lap fedezetéhez. 1814-ben megjelent az Erdélyi Múzeum, egy 181 lapos füzet formájában. A folyóirat négy éves fennállása alatt tíz füzetet adott ki, majd 1818-ban az egyre súlyosabbá váló gazdasági válság következtében anyagi okok miatt megszűnt (Ürmössy, 1897).

### **Az Erdélyi Múzeum célkitűzései**

A lap elején Döbrentei a közönségnek Előbeszéd című írásában összefoglalta a lap céljait : „Hazai 's Külföldi híres és érdemes Személyek' életírása, nemzetek' Karakterét 's azoknak

földjeiket ismértető Útazásoknak rövid kihuzásai, hazánk' történeteit vagy nyelvünk' régibb állapotját világosítható megjegyzések, a' Poézis' némelly nemeinek theoriája 's Versek, az Olaszok, Francziák, Anglusok, Németek Literaturájoknak bővebb ismértetése, erkölcsi Elbeszélések, magyar, és olyan nem magyar Irásoknak, mellyek Hazánkat illetik, kritikai megítéltetése, nevelést tárgyazó gondolatok 's észre- vételek, minden Fűzetnek végén Tudósító Levelek, mellyekben, hazánkfiainak literaturai, 's egyéb hasznos igyekezeteik felől hírek lesznek, vagy hasznos felfedezéseket megismértetnek.” [1] A felsorolás nyolcadik pontjában Döbrentei kifejti véleményét hazánk neveléstudománnyal foglalkozó írásairól: „Ez a mező még szinte egészen pallagon áll nálunk. Méltó volna valójában az ahhoz értőknek és tapasztaltaknak ennek közöttünk lévő fogyatkozásit felfedni.” [2] „A folyóirat négyéves fennállása alatt sokat tett a hazai nevelésügy érdekében” (Fehér, 1999). Ez a meglátás az elemzett cikkek segítségével bemutatásra kerül.

### **Az Erdélyi Muzéum pedagógiai tárgyú írásai**

Jelen fejezetben az Erdélyi Muzéum nyolc neveléssel foglalkozó tanulmányának elemzésére és pedagógiai üzenetének vizsgálatára kerül sor. Az elemzés nem a megjelenés időrendi sorrendjében történik. Ennek oka a következőkben rejlik. Az értekezések témáját illetően öt főbb nevelési vonulatot vélek felfedezni. Ezek az alábbiak: az ókori nevelési szokások elemzése, a köznevelés kontra házi nevelésen alapuló viták, a magánnevelés sajátosságai, Pestalozzi munkássága és erre alapozva a szegényebb réteg nevelésének előtérbe kerülése, illetve a nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása. A cikkek tehát az egyes témákhoz való besorolhatóságuk alapján kerülnek bemutatásra. Végezetül az elemzéseket követően egy ábra segítségével, összegzésre kerül a témák közötti átfedések és kapcsolatok rendszere.

### **Az ókori nevelés**

„Az Egyiptomiak', Perzák', Görögök', és Rómaiak' nevelése módja” [3]

A folyóirat legelső neveléstörténeti témájú cikke, az 1816. évi V. fűzetben jelent meg, és az ókori népek nevelésügyét mutatja be. A következő fűzet legelején található a folytatása [4], így ezzel együtt kerül elemzésre. Az író Szász Mózes, unitárius lelkész, akinek művei között nagy részben találhatunk gyászbeszédet (Ladányi, 1977). Jelen esetben teljesen más témájú értekezése kerül bemutatásra. A cikk pedagógiai üzenete első olvasatra nem tűnhet relevánsnak az eltérő korszak ismértetése miatt, ennek ellenére ugyanúgy lehetséges olyan

nevelési elveket találni benne, melyekről a felvilágosodás és reformkorabeli tudósok is elismerően nyilatkoztak, hiszen a 18. és 19. század fordulóján sokat foglalkoztak a régi ókori népekkel. A felvilágosodás korában kibontakozó neveléstudomány fellendülése az ókori műveket és nyelveket ismerő tudósok nevéhez köthető. Fontos azonban tisztázni, hogy miért fordultak az ókor neveléstörténete felé. Az okok vizsgálata során többfajta következtetés is született. Jelen esetben az ókortudomány kibontakozására térnék ki részletesebben.

A mai felfogás szerint az ókortudomány „az ókori Kelet és a görög-római ókor életével, történetével és művelődésével, illetve e művelődés továbbélésének egyes kérdéseivel foglalkozó tudományágak összessége. Időben nagyjából az írás megjelenésétől, régészetileg a bronzkortól a Kr. u. 6. századig terjed, térben felöleli a Földközi-tenger medencéjének, Elő és Közép-Ázsiának, Indiának és Kínának a területét, de távolabbról tárgya az ezekkel kapcsolatban álló területek kutatása is” (*Ritoók*, 2006. 794. o.). Az ókortudománynak ezen aspektusa két tényező okán alakult így. Az egyik ilyen tényező a nálunk klasszika – filológia néven ismert 18.-19. századi német „klasszikus ókortudományra” vezethető vissza, amelynek középpontjában az állt, hogy egymással összefüggésben vizsgálja a görög-római ókor jelenségeit, és egyúttal egységben látja őket. A másik az angolszász antropológiai iskola volt, mely más ún. primitív népek kultúráját hasonlította össze és keresett közös elemeket a görög-római ókor jelenségeivel (*Ritoók*, 2006). Mindent összevetve a tudományok körében nagy népszerűségnek örvendett az ókorhoz való „visszanyúlás”, mely a neveléstörténeten belül is megfigyelhető volt.

Szász Mózes értekezése is az ókori népek neveléséről szól. Alapjait Molnár János jezsuita szerzetes 1776-ban megjelent munkája [5] képezi, de nyelvezete könnyebben érthető, mint 18. századi elődjéé, ami az első magyar nyelven íródott egyetemes neveléstörténeti összegzésnek tekinthető (*Fehér*, 1999). Molnár János tanulmánya nem kívánt állást foglalni egyik nevelési elv mellett vagy ellen sem, inkább az ismertetést tűzte ki céljául. Szász Mózes sem reflektál túlzottan sokat az egyes nemzetek nevelési szokásaira. Külön pontokba foglalva elemezte az egyiptomiak, perzsák, görögök, legvégül pedig a rómaiak neveléstörténetét. Már a legelején összegezve tárul elénk a régiek nevelésének lényege: „Czélja az egész Nevelésnek volt a' test' erejének tökéletesítése 's hajthatósága, — a' munkásság' megszokása,— főképpen a' hazafiúi, 's erkölcsi kötelességek' teljesítésére nézve, 's végre a' bölcs férjfiat karakterizáló erős léleknek készítése.” [6] Minden egyes nemzet nevelésügyének bemutatásakor a társadalmi, történelmi háttér fontos szerepet kap, hiszen ezen ismeretek elengedhetetlenek ahhoz, hogy megértsük egy ország neveléstörténetének szakaszait.

Összefoglalásként Szász írása végén egybegyűjti a legfontosabb területeket, melyeknek művelését fontosnak tartották a régiek: számolás, zene, festés, földmérés, csillagászat. Ezek mellett tájékoztat még az iskolai formák helyzetéről is. A császárok igyekeztek közönséges iskolákat alapítani, ezt a szerző is célravezetőnek tartja reflektálásában, de a nemzeti törekvések érdekei nem mindig egyeztek meg ezzel az elképzeléssel. [7]

Döbrentei Gábor, a lap szerkesztője az ókori nevelést taglaló két cikk folytatásként „*Ezen nevelések' módjaira tett némely megjegyzések*” [8] címmel közzétett egy reflektálást, mely egyfajta kiegészítésként szolgál Szász tanulmányához. Kritikai észrevételeket fogalmaznak meg a megjegyzések, illetve az akkori nevelés szempontjából saját korára nézve összehasonlító gondolatokat is találunk. Már az elején egy kérdést szegez a régiek nevelését tekintve, ami azt firtatja, hogy milyen mértékben érte el célját? Három olyan elv kerül felsorolásra, melyet egyértelműen preferál a cikk írója, ezek a következők: a nevelés princípiumokra való felosztása, mely során figyelembe vették, hogy az állam alkotmányához alkalmazkodjanak, az állam életük végéig vigyázott polgáira, és harmadikként pedig a vallás cselekvésorientáltsága nyerte el a szerző elismerését. Ahogyan Szász, úgy a szerkesztő is nemzetenként veszi sorba a nevelési jellemzőket. [9]

Az a tény, hogy a szerző témájául nem korának nevelési eszméiből választott, nem von le a közvetített pedagógiai eszmék értékéből, hiszen a tudósok a már említett ókori neveléshez való gyakori visszatekintése több nevelési elv alapját is képezte a korban. Ezeket az értékeket Döbrentei Gábor a cikkhez fűzött megjegyzései is mutatják, melyekben kiemeli azokat a nevelési eszközöket, amiket saját korának is javasol. Célravezető lenne tehát a 19. század nevelésügyében is, ha a nevelést princípiumok alapján osztanák fel. A mértékletesség betartása továbbra is hasznosnak bizonyul, és az a bizonyos arany középut sem veszít érvényességéből, melyet az elme és a test művelésének arányára nézve érdemes megtalálni. Nem utolsósorban az idősek iránti tisztelet megtartása is fontos marad.

### **Köznevelés kontra házi nevelés**

„*A' közönséges iskolai nevelésnek, a' házival összehasonlítása*” [10]

A köznevelés és a házi nevelés összehasonlítása képezi Szilágyi Ferenc [11] cikkének alapját, melyet szintén a VI. füzetben adtak ki. A kor nyelvi sajátosságai miatt a címben megjelenő közönséges szó jelentése nem egyezik meg a mai alantás, alpári értelmezéssel. Mindenkire érvényes, egyetemes jellegű, általános érvényű, ezek voltak a kifejezés lehetséges definíciói

(A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 1961). Az iskolai nevelés jelzőjeként tehát a közös/köz szó értendő, mely a szerző szerint az első helyen áll, tehát egyértelműen emellett tette le voksát a házi neveléssel szemben.

A téma felvetésének oka, hogy akkoriban voltak olyan személyek, akik a házi nevelést részesítették előnyben, így egyfajta meggyőző erőként is funkcionáltak az itt megjelent érvek a köziskolák mellett. A korban több vita tárgyát is képezte a házi nevelés kontra köznevelés témája. Már a 17. századi reformtörekvések is azt mutatják, hogy az iskoláztatás lassan ugyan, de elindult útján. Comenius volt az első, aki tudatosan kezdett foglalkozni a magyar iskola reformálásával, de Apáczai Csere János műve *Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról* is jól jelzi a köznevelés igényének gondolatát: „Mert az iskolára olyan nagy szükség van, és olyan sokféle a haszon mely az iskolából származik, hogy vannak, sőt érzéketlennek kell lennie annak, aki ezt magától nem fogja, be nem látja” (Apáczai, 1981. 12. o.). A felvilágosodás pedagógiai gondolkodásának fejlődését mutatja, hogy idővel egyre többen foglaltak állást a közönséges iskolai nevelés mellett, azonban a legtöbb pedagógust pályafutásának kezdetén főnemesi családoknál házi nevelőként foglalkoztattak, például Kis János, Váradi Szabó is közéjük tartozott. Ez a jelenség mindkét oldalt tekintve anyagi okokra vezethető vissza, hiszen a fiatal nevelőknek megélhetésük miatt szükségük volt a pénzre, míg a nemesek megengedhették maguknak, hogy magánnevelőket fogadjanak gyermekeik mellé. A nemesek gyermekeik neveléséről való vélekedéseiben felismerhető Locke hatása, és a ranghoz illő nevelés igyekezete, míg a közönséges nevelés egyik legnagyobb előnyeként sokat hangoztatták a társas léttel együtt járó polgárrá válás folyamatát. Gróf Teleki Domokos maga is megjegyezte, hogy a főnemesi magánnevelés által több ismeretet szerzett volna, mint egy nyilvános köziskolában, de kárpótolta, hogy a közösség által „korán megszokta az emberi társaság polgára lenni.” A köznemesek és a polgárok anyagi helyzetükből kifolyólag, nem tehették meg, hogy magánnevelésben részesítsék gyermekeiket, így a nyilvános iskoláztatás mellett kellett dönteniük. Ezen társadalmi jelenségek hatásának köszönhető, hogy a hazai elméleti nevelésirodalom már a közönséges nevelés irányába mozdult el. Szilágyi Ferenc mellett, 1817-ben Endrődy János, valamint 1829-ben Horváth József Elek is a köznevelést preferálta (Horváth, 1988).

Szilágyi tanulmányában öt nagy területet különít el; a történelmi tapasztalás, vagyis a történelem, az iskola, a tanító, a tanulás módja és a fenyítés, melyek teret adnak arra, hogy a két nevelési módszer (köz és házi nevelés) sajátosságai összevetésre kerüljenek. A történelem során számos nép példája (többek között egyiptomiak, görögök, rómaiak) jól mutatja, hogy azok a nemzetek, akik a közönséges nevelés által formálódtak, sokkal műveltebbek voltak a

tudományok és mesterségek terén. A történelmet taglaló rész zárásaként fontos még megemlíteni, a Szilágyi által megfogalmazott párhuzamot, miszerint az európai kultúra kialakulása egybeesik a közönséges főiskolák alapításával. Írása végén reflektál a kritikákra, melyek a köznevelést érték, majd Döbrentei személyes reflexiója következik. [12]

A tanulmány egyértelműen a köznevelést ajánlja, mint a minden szempontból legmegfelelőbb nevelési formát. Egyik legnagyobb előnye a házi neveléssel szemben, hogy nemcsak tudományokban jártas ifjakat képez, hanem ezzel együtt polgárokat is, akik a társadalom hasznos tagjaivá válhatnak. Döbrentei „kritikája az akkori iskolarendszer kemény bírálata, egyszersmind első kritikája az 1795 után meginduló magyar nyelvű sajtóban” (Fenyő, 1976. 31. o.). A köznevelés melletti gyakori érvelés a folyóirat hasábjain beigazolja, hogy az Erdélyi Muzéum írásai is részét képezték annak, hogy a későbbiekben ez a típusú oktatás előtérbe került.

### **Pestalozzi munkássága (a szegényebb sorsú nép nevelésének előtérbe kerülése)**

„*Pesztalozzi Henrik, híres Nevelési-író* [13]

A svájci pedagógus Pestalozzi életútját mutatja be Döbrentei Gábor tanulmánya, mely az *Annalen der Literatur und Kunst des Inn und Auslandes* című lap 1810. augusztusi számában közreadott cikk fordítása. Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) eszméi méltán váltottak ki visszhangot a világ minden tájáról. Negatív és pozitív kritikákkal egyaránt illeték. Munkássága nem egyszer képezte vita tárgyát. Az egyetemes embernevelés gondolatából kiinduló pedagógus ismertségét elsősorban a népiskola pedagógiai megújítójaként, és gyakorlati nevelőként való tevékenykedése hozta meg számára. Több jelentős pedagógiai mű köthető nevéhez: Egy remete esti órája, Lénárd és Gertrúd, Hogyan tanítja Gertrúd gyermekeit. (Mészáros, Németh, Pukánszky, 2000). Pestalozzi tevékenysége hazánk tudósait is nagy vitára készítette. A vitáról és előzményeiről Fehér Katalin egy átfogó képet ad tanulmányában (1999).

Az Erdélyi Muzéumban megjelent értekezés időrendi sorrendben írja le a svájci nevelő munkásságának főbb történéseit, és jellemének vizsgálatára is nagy hangsúlyt fektet. Ahogyan ez a tanulmány is alátámasztja, a folyóirat publicisztikájának része volt az ifjúság jobb nevelése. Hazai viszonylatokban helyezték és kamatoztatták Pestalozzi tanításait „úttörőként léptek fel a későbbi reformifjúság alakításában fontos szerepet játszó emberformáló elveknek korszerűsítéséért” (Fenyő, 1976. 30. o.).

### A magánnevelés sajátosságait bemutató tanulmányok

Ahogy már említésre került, a felvilágosodás korában egyre nőtt azoknak a száma, akik a nevelés kérdései iránt érdeklődtek. Igaz volt ez a magyar főurak, nemesek többségére is, akik gyermekeik érdekében igyekeztek minél tájékozottabbak lenni e téren. A világi témájú irodalom is sokat foglalkozott a főnemesi ifjak házi magánnevelésének problémájával. Locke könyvét [14] gróf Székely Áron fordította francia nyelvről magyarra, annak céljából, „hogy megmutassa, miként kelljen egy nagyrendű úri embernek fiúmagzatját nevelni” (Horváth, 1988. 199. o.). A magyar főurak célja volt, hogy egy jól képzett tudósnevelőt állítsanak fiaik mellé. Többen közülük saját maguk készítettek nevelési plánumokat gyermekeik részére, amiket a nevelőknek be kellett tartani. Ilyen művek voltak például *Ráday Pál utasítása fia nevelőjének* (1723), *Teleki László kézírata a nevelésről* (1796), *Festetics György „Planum”-a fia neveléséről* (1799), *Görög Demeter a trónörökös neveléséről* (1809) és nem utolsósorban az Erdélyi Muzéum hasábjain kiadott két értekezés is (Fehér, 1999). A magánnevelés hazai történetének kapcsán meg kell említeni Virág Irén nevét, aki a témában kutatásai során a legtöbb adatot tárta fel. [15]

„Rövid megjegyzések, egy férfi- gyermek neveléséről” [16]

Gróf Mikó György tanulmánya, mely az 1817. évi VII. füzetben található, a fiúgyermekek nevelését taglalja, a felvilágosodás pedagógiai eszméinek tükrében. Már a cikk elején tisztázza, hogy a nevelés bármely területéről is legyen szó, mindenképpen szükséges egy tervet követni, mely alapul szolgálhat. Egy ilyen alap egyik része, miszerint a gyermekeket már egészen kiskoruktól kezdve későbbi hivatásuknak megfelelően kell tanítani. Egyfajta előfeltételként szolgálhat az a tény, hogy ha egy gyermeket jó nevelésben szeretnének részesíteni, akkor a szülőknek is jól neveltnek kell lenniük, akik maguk gyakran bújnak azon kifogás mögé, hogy a tanítók rontották el csemetéjüket. Ezeknek a magyarázkodásoknak nincs alapjuk. Nem a tanítók hibája ez, a gyermekek már el voltak rontva. Ha a rossz dolgok beleivódnak lelkükbe, szokásaikba, azon nagyon nehezen, vagy talán nem is lehet változtatni. A vallásos nevelést mint megoldást hozza fel sok probléma megoldására a szerző. A korban Mikó György mellett többen is kiemelkedően fontosnak tartották a vallás gyakorlását a nevelés során. A már említett piarista Endrődy János, és a katolikus lelkész Horváth József Elek is a vallásos neveléssel szerette volna kiküszöbölni, hogy a fiatalok erkölcsi romlásba essenek (Horváth, 1988).



A szülők szerepeiről külön is szó esik. Egy apa legyen gyermeke 10 éves koráig nevelője, még 10 évig mestere, innentől kezdve pedig élete végéig jó barátja. Az anyaszereppel egybekötve nagyon nagy hangsúlyt kap az egészség, ezzel együtt emlegetve, a szoptatás fontossága. Aki nem saját maga szoptat, az a szerző szerint mostohaanya, hiszen nem lehet a szépséget előtérbe helyezni a gyermek érdekeivel szemben. Az idegen tej együgyűséget, ostobaságot okozhat, aminek az anya az oka. A másik tipikus hiba azoknál az anyáknál található, akik a sok házimunka miatt nem törődnek a gyermekkel. Holott három évig csak nekik kellene foglalkozni velük, ezek után alkalmazhatnak dajkát. A tisztaság, a hideg-meleghez szoktatás, az el nem kényeztetés, a mértékkel való táplálás, a mozgás, a nemes mesterségek, nyelvek tanulása, a testi gyakorlatok, a festés, a zene mind részét képezik a megfelelő nevelésnek. A megfelelő nevelő kiválasztása Mikó szerint nagyon lényeges, pontokba foglalja, amiket az apának és a nevelőnek együtt kell betartania. Az apának gyakran kell tanácskoznia gyermeke nevelőjével, akit anyagilag és erkölcsileg is meg kell becsülni. Mikó György zárásként ad egy pár jó tanácsot, mely többek között a felebarátok szeretetét, a haza és a fejedelmek tiszteletét, és a titoktartást foglalja magában. [17]

A tervezés az élet minden területén fontos, így a pedagógia is ide tartozik. A mű fontos üzenete, hogy már a születéstől kezdve céltudatosan kell nevelni a gyermeket, hogy megfelelő módon felkészülhessen későbbi hivatásának gyakorlására.

*„A Gyermekeim neveléséről való gondolataim” [18]*

*A gyermekeim neveléséről való gondolat az Erdélyi Muzéum XX. füzetében jelent meg 1817-ben, Teleki József (1777-1817) [19] tollából, aki egyébként a már említett Teleki László öccse. Teleki József halála után nevelési tervzetét Döbrentei Gábor adta ki, feltehetőleg abból a kéziratból, melyet Teleki két fiának, Istvánnak és Károlynak a nevelője adott át a szerkesztőségnek. A tervzetben a korszak összes fontos pedagógiai célkitűzése ismertetésre kerül (Fehér, 1999).*

A szerző szerint előbb meg kell határozni a nevelés céljait, majd utána a követnivaló törvényeket. Hét célt különböztet meg: a gyermek legyen egészséges, keresztyén, jó erkölcsű, tanult, kellemes társaságú, jó polgár, engedelmes, jó fiú, jó férj, jó apa, jó atyafia, és jó háztartó gazda. Bátyja tervzetéhez hasonlóan Locke elveire épít, azonban a testi nevelést az erkölcsi és az értelmi nevelés feltételének tekinti (Virág, 2004). Egyesével részletezi a hét cél követendő utasításait. Amint az már említésre került, a hazai nemesek, főurak építettek többek között Locke eszméire, azonban igyekeztek azokat saját meglátásaikkal hazai megvilágításba helyezni.

### A nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása

„A' műveltség' becse, 's a' haza' szeretetének nemes volta” [20]

A cikk szerzője Döbrentei Gábor, aki „*mélt. Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József Úrhoz* [21] címezte írását, melyet a VIII. füzetben adtak közre. Döbrentei művében erőteljesen érezhető a nemzeti nevelés gondolatának megjelenése. Tény, hogy a nemzeti nevelésügyért vívott harc igazából a reformkorban teljesedett ki, de megfigyelhető volt már a felvilágosodás eszmekörén belül is, ahogy ezt Döbrentei értekezése is bizonyítja. Tisztázni kell azonban, hogy mit értünk pontosan nemzeti nevelés alatt. A polgári forradalom előtti időkben, írók, költők, reformpolitikusok és pedagógusok voltak a központi figurái ezeknek a törekvéseknek. A nemzeti kultúra és a nemzeti nevelésügy fejlesztését igyekeztek alkotásaikban hirdetni. Tény, hogy nem értettek mindenben egyet. Eszmei, világnézeti különbségek, olykor elvi ellentétek is megfigyelhetőek voltak a korabeli nemzeti nevelésügyről alkotott véleményeikben, de egy dolog közös volt célkitűzéseikben. Mindannyian egyetértettek a nemzeti előrehaladás szükségességével (*Bajkó*, 1969).

Ennek az előrehaladásnak a megteremtésében fontos szerepe volt a kor folyóiratainak és hírlapjainak, hiszen egyfajta közvetítő eszközként működtek. Ezt igazolja a nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása Döbrentei értekezésében, ahol a két eszmei érték, a műveltség és hazaszeretet pillérjére építette fel központi gondolatait. A kutatás céljának pedagógiai relevanciájából adódóan, a műveltséget előtérbe helyező rész elemzése kerül a központba. A szerző nem nevezi nevén, de burkoltan söpredék néven illeti azokat, akik kigúnyolják a nemzetet védőket. Hangsúlyozza a tudományok és művészetek fontosságát. Mindig úgy kell cselekedni, hogy az a haza érdekeit szolgálja, még ha ez néha áldozatokkal is jár. Terjeszteni kell azokat a tudományokat, melyek azt észtt uralkodásra hozzák. A haza művelődésében részt venni fontos, és dicséretes. Véleménye szerint ez az élet legszebb célja, továbbá azon az állásponton van, hogy a legnagyobb öröm egy még műveletlen nemzetet a művelődés irányába terelni. Ennek a terelésnek a megindulása nem egyszerű feladat, mivel eleinte csak kevesen vállalkoznak arra, hogy felszólaljanak az ügy érdekében, de akik szerették volna kifejtetni véleményüket, azoknak az Erdélyi Muzéum igyekezett teret adni. Ebben a szellemben íródott többek között Kis János *Elegyes tárgyakról gondolatok* című dolgozata, melyben kifejti, hogy szeretni kell a hazát, annak nyelvét, erkölceit, törvényeit, jussait és szabadságait. „Egyszóval a nemzet által alkotott országnak boldogságát és dicsőségét olyan közös és elidegeníthetetlen javainak tartja, melyeknek utolsó csepp vérig való védelmezésére magát kötelesnek ismeri” (*Ürmössy*, 1897: 464) Ezen kívül érdemes megemlíteni Döbrentei

anyanyelvünk védelmében íródott cikkét, mely *Az anyai nyelven való írás szükséges voltának megbizonyítása* címet viseli. A szerző a latin nyelv használata ellen érvel, és a magyar nyelv szükségességét hangsúlyozza. Külföldi példákkal bizonyítja, hogy a nemzeti előrehaladás feltétele, az anyanyelv használata (Ürmössy, 1897).

Visszatérve az elemzés alatt álló cikkekre, ismét előkerülnek az ókor példái a műveltség előnyeivel kapcsolatban, azonban Döbrentei kihangsúlyozza, hogy nem akar más nemzetek példáival dobálózni, hiszen azzal csak a gyengéket támogatná. Kiemeli az anyanyelv szépségeit, ami álláspontja szerint összehozza az embereket, egyfajta kapocsként működik. Majd azokat a személyeket ítéli el, akik a külföldi hatások, vélemények befolyásolása alá kerültek. Ők hajlamosak saját országukat ledegradálni, miszerint náluk semmiféle „felsőbb ügyesség” [22] nem található. Csak a látszat számít az ilyen embereknél, elfogadják a külföldi eszméket, hogy odatartozhassanak. Ezt mutatja a következő idézet is: „Minden a’ mi hazai unalmas lessz, a’ nemzeti megvettetik, az idegen imádandó.” [23] Idegen nevelőket hozatnak az országba, pedig az okos tanítás egyik feltétele, – véli a szerző – hogy hazaivá kell változtatni. Döbrentei az idegen nyelvekkel kapcsolatban is kifejtette gondolatait, miszerint nem előnyös azok gyakori használata, hiszen így saját anyanyelvünk háttérbe szorul és elfelejtődik, mely következtében a nemzet is elenyészik. Ezzel összekötve zárásként egy akadémia létrehozását sürgeti, annak szükségességét a nemzet nyelvének művelése miatt hangsúlyozza, az ezzel egyet nem értők elé külföldi példákat állítva. Az országgyűlés tudományi bizottsága már 1791-ben felvette programjába egy magyar tudományos akadémia felállítását, de csak 1830-ban indult útjára a mai Magyar Tudományos Akadémia elődje. Az uralkodói rendelet elfogadása után ugyanabban az évben, november 17-én a Tudós Társaság igazgatósága megtartotta az első ülését Pozsonyban. Ekkor kinevezték a társaság első 23 rendes tagját, az elnök Teleki József, míg az alelnök Széchenyi István lett. Létrehozásra kerültek a nyelvtudományi, bölcséleti, történeti, matematikai, természettudományi, törvénytudományi osztályok (Beck, Peschka, 1989-1990). Döbrentei végső tanácsa, hogy új fényt kell adni nemzetünknek, melynek a művelődés nagyban részét képezi. Írása alapján az új fényben a művelődés lehet az a szikra, mely lánggra lobbantja a nemzeti nevelés eszméjét, és a nemzeti előrehaladás útjára tereli a népet. Hiszen egy nemzetet nagyban meghatároz polgárainak műveltsége. [24]

A szerző írása is bizonyítja a bevezetés soraiban tett kijelentést, miszerint az Erdélyi Múzeum nemcsak a külföldi nézeteket utánozta, hanem megteremtett egy olyan alapot, melyre a század későbbi hazai gondolkodói építettek. Jelen esetben ez az alap, a nemzeti

nevelés, mely a reformkorban teljesebben ki, de Döbrentei művében már megjelentek ennek gondolatai.

### A cikkek pedagógiai üzenetének összegzése

Öt főbb vonulatot vélek megkülönböztetni. A nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása helyezkedik el az ábra középpontjában, mely nagy részét képezte a nemzeti előrehaladásnak. Erre az eszmére épülve jelenik meg körülötte a másik négy nevelési elv. Lényegében a modell minden része összefügg egymással, együtt alkotnak egy egészet. Ez jellemző a tudomány bármely területére, hiszen az idővel kialakuló irányzatok építenek egymásra, természetesen eközben történnek „ütközések” közöttük, de visszautalnék a bevezetőm egyik mondatára: a nézetek ütközése viszi előre a fejlődést. Időrendben az ókor nevelési elvek kialakulása tehető legelőre. Már ekkortájt megjelentek a köziskolák. Így ezen elvek, a már említett ókor neveléshez való „visszanyúlásnak” köszönhetően összekapcsolódnak a köziskolák igényével. A magánnevelés bizonyos szempontból ellentétben áll a köziskolákkal és a Pestalozzi-féle elvekkkel, hiszen csak a gazdagabb réteg gyermekeinek magánnevelése volt a legfőbb érdek. Több kritika is érte a nemzeti érzés hiányával kapcsolatban a magánnevelést. Ez arra vezethető vissza, hogy a gyermekeket „általában idegen nevelők idegen érzés és gondolatvilágában nevelték, s mivel nem jártak nyilvános magyar iskolába, utána pedig egy részük hosszabb- rövidebb ideig külföldön élt, ezért valójában a nemzeti érzést nem ismerték, valamint a sajátos magyar étellel sem voltak tisztában. Az 1825-1827-es országgyűlés ezért az arisztokraták magánoktatását még élesebb kritikával illette, mint az 1791. évi országgyűlés. A főuraknál a magyar nemzeti szellem, a magyar nyelvtudás, a nemzettel szembeni felelősségtudat hiányát a valóságtól hermetikusan elzárt nevelésben látták. Egyre inkább nőtt azoknak a tábora, akik elvetették a *Locke*-féle felfogás szerinti nevelést – ti., hogy a gentleman-ideált csak magánúton lehet kinevelni –, és helyette a *nyilvános iskolák* mellett szóló érveiket sorakoztatták föl” (*Virág*, 2004: 86). Ezek a kritikák azonban nem azt jelentik, hogy a főnemesek nem tartották fontosnak, hogy gyermekeik a haza szolgálatában álljanak és tudásukkal segítsék nemzetük előrehaladását. Mindössze a magánnevelés sajátosságait jelzik. A társak hiánya és a gyakori külföldi tartózkodások nehezítették a társadalomba való beilleszkedést és nemzeti érzés kialakulását. Ezt jelképezi az ellentétjel kérdőjellel a két eszme között, mivel úgy gondolom nem jelenthető ki, hogy ellentétben állnak egymással, de nem is köthetőek össze teljesen. Az elmondottakra épül az a megállapítás, hogy a Pestalozzi-

féle tanítás követése is része a nemzeti nevelésnek, hiszen hazánk alsóbb rétegeinek nevelését helyezték a középpontba, segítve ezáltal az egész nemzet művelődését.

Összességében megállapítható, hogy az említett elveknek, ha nem is azonos módon, de szerepük volt abban, hogy hazánk elinduljon a fejlődés útján, Döbrentei Gábor szavaival élve, „új fényt kapjon nemzetünk”. Így méltán nevezhette Fenyő István írásában (1979) a „reformkor eszmei előkészítőjének” az Erdélyi Muzéumot.

## **Összegzés**

A kutatás során a cikkek elemzésének segítségével felszínre kerültek azok a nézetek, amelyek bizonyítják, hogy hazánkban egyre nagyobb mélységben foglalkoztak pedagógiai kérdésekkel, és nem csak a külföldi eszméket interpretálták. Igyekeztek írásaikkal rávilágítani a hazai nevelés hiányosságaira, ugyanakkor utat mutatni a nevelés megújításához. Ezt támasztja alá a köziskolák melletti erőteljes érvelés, szemben a magánnevelés sajátosságaival, az ókori nevelési szokások alapján a magyar felvilágosodás korához intézett javaslatok, a szegényebb réteg nevelésének előtérbe kerülése, és a nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása. Az elemzésekből megállapítható, hogy az ókor népek nevelési szokásai ösztönzően hatottak a folyóirat szerzőire. A régi népek világára vezethető vissza a köziskolák megjelenése. Több szerző is a köznevelés szükségességét hangsúlyozta, mely előrevetítette, hogy a későbbiekben hazánkban ez az oktatási forma nyert teret a magánneveléssel szemben. Ide köthető a szegényebb nép nevelésének előtérbe kerülése is, ahol Pestalozzi elveinek követése nagymértékben megjelenik. Ezeknek az elveknek a közvetítése is bizonyítja, hogy a folyóirat nagy hangsúlyt fektetett a fiatalok nevelésére, „előkészítve” ezáltal az utat a nemzeti nevelés eszméjének. Az Erdélyi Muzéum íróinak újszerű munkásságát mutatja, „hogy a pedagógia céljait, funkcióját szerves kapcsolatba hozzák az időszerű társadalmi-politikai törekvésekkel. Elsősorban a már többször említett közösségteremtő intenciók vezetik őket a nevelés megújításában: a nemzeti társadalom megteremtésének, a polgári nemzetté válás szolgálatának igénye” (Fenyő, 1979: 30). Ezek a megállapítások igazolják az Erdélyi Muzéum létjogosultságát a magyar pedagógiai irodalom világában.

Úgy vélem, a kutatás eredményei hozzájárulnak a vizsgált korszak nevelés-, sajtó-, művelődés- és társadalomtörténetének jobb megismeréséhez, ezen kívül a történelem és az irodalomtörténet tanítása folyamán egyaránt hasznosíthatóak. A kutatás bővítéseképpen tervezem, hogy a folyóiratban megjelent eredeti meséket nevelési szempontból elemzem.

JEGYZETEK

- [1] Erdélyi Muzéum. 1814. I. 2-5.  
[2] Erdélyi Muzéum. 1814. I. 5.  
[3] Erdélyi Muzéum. 1816. V. 146-176. és 1817. VI. 3-30.  
[4] *Az Egyiptomiak', Perzák', Görögök', és Rómaiak' nevelése módjának folytatása*  
[5] „*Petrovsky Sándor urhoz Molnár Jánosnak tizen-öt levelei midőn ötöt A jó nevelésről való írásra ösztönözné*”  
[6] Erdélyi Muzéum. 1816. V. 146.  
[7] Vö. Erdélyi Muzéum. 1816. V. 146-176. és 1817. VI. 3-30.  
[8] Erdélyi Muzéum. 1817. VI. 30-50.  
[9] Vö. Erdélyi Muzéum. 1817. VI. 30-50  
[10] Erdélyi Muzéum. 1817. VI. 110-137  
[11] Szilágyi tanárként, történészként és újságíróként tevékenykedett, ezen kívül az MTA tagjaként is számon tartották. Több folyóiratot szerkesztett. Ide sorolandó többek között a Múlt és Jelen c. kormánypárti lap; a Magyar Hírlap, mely később Budapesti Hírlap címmel jelent meg. Publikációinak nagy része Erdély egyes történelmi kérdéseit taglalja (*Kenyeres*, 1982).  
[12] Erdélyi Muzéum. 1817. VI. 137-143.  
[13] Erdélyi Muzéum. 1817. VIII. 114.  
[14] A gyermekek neveléséről. 1771.  
[15] Ilyen jellegű művei többek között: A magyar főrangúak nevelői a 19. század kezdetén. In: Zempléni Múzsza VIII. évfolyam, 2008/1. sz. 20-32. p., A magyarországi arisztokrácia nevelésének vizsgálata a 19. sz. első felében a források tükrében. In: Magyar Pedagógia 2004/1. 77-93. p.  
[16.] Erdélyi Muzéum. 1817. VII. 5-21.  
[17] Vö. Erdélyi Muzéum. 1817. V. 5-21.  
[18] Erdélyi Muzéum. 1817. X. 181-190.  
[19] Főkormányiszéri tanácsos, Teleki József fia, ezen a néven a harmadik.  
[20] Erdélyi Muzéum. 1817. VIII. 43-80.  
[21] Erdélyi Muzéum. 1817. VIII. 43.  
[22] Erdélyi Muzéum. 1817. VIII. 73.  
[23] Erdélyi Muzéum. 1817. VIII. 73.  
[24] Vö. Erdélyi Muzéum. 1817. VIII. 43-80.

IRODALOM

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk. 1961): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Apáczai Csere János (1981): *Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról*. Magvető Kiadó, Budapest.

Bajkó Mátyás (1969): *Nemzeti Nevelésügyünk a reformkorban*. Alföldi Nyomda, Debrecen.

Beck Mihály – Peschka Vilmos (szerk. 1989-1990): *Akadémiai kislexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fehér Katalin (1999): *A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.

Fenyő István (1979): A reformkor eszméi előkészítője az Erdélyi Muzéum. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 83. évf. 1. füzet.

[http://epa.oszk.hu/00000/00001/00296/pdf/itk\\_EPA00001\\_1976\\_01\\_015-034.pdf](http://epa.oszk.hu/00000/00001/00296/pdf/itk_EPA00001_1976_01_015-034.pdf) (letöltés: 2012.01.22)

Gazda István – Mészáros István (1985): *Magyar Neveléstörténeti Irodalom*. Könyvértékesítő vállalat, Budapest.

Horváth Márton (1988): *A magyar nevelés története*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kenyeres Ágnes (szerk.1982): *Magyar Életrajzi Lexikon*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Kókay György (1979 szerk.): *A magyar sajtó története*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2000): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.

Németh András (2002): *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Osiris Kiadó, Budapest.

Ritoók Zsigmond (2006): *Ókortudomány*. Magyar Tudomány, 7. sz.

<http://www.matud.iif.hu/06jul/04.html> ( letöltés: 2012.01.21.)

Ürmössy Lajos (1897): A magyar hírlapirodalom kezdete Erdélyben. In *Erdélyi Múzeum*, 16. kötet. 7. füzet.

[http://adattar.eme.ro:8080/xmlui/bitstream/handle/10598/3284/EM-1897\\_14\\_07\\_379-386.pdf?sequence=1](http://adattar.eme.ro:8080/xmlui/bitstream/handle/10598/3284/EM-1897_14_07_379-386.pdf?sequence=1) (letöltés: 2012.01.22.)

Virág Irén (2004): A magyar arisztokrácia neveltetésének vizsgálata a 19. század első felében a források tükrében. In *Magyar Pedagógia*. 104. évf. 1. sz. 77–93.

[http://www.magyarpedagogia.hu/document/Virag\\_MP1041.pdf](http://www.magyarpedagogia.hu/document/Virag_MP1041.pdf) (letöltés: 2012.01.25.)